

6. Баланюк І. Ф. Науково-прикладні аспекти розвитку аграрних відносин у регіоні Карпат / І. Ф. Баланюк. – К.: ІАЕ УААН, 2000. – 104 с.
7. Валентинов В. Л. Нееквівалентність міжгалузевих відносин в АПК: методологічні проблеми емпіричного визначення / В. Л. Валентинов // Економіка АПК. – 2008. – № 7. – С. 20–24.
8. Валентинов В. Л. Проблема нееквівалентності міжгалузевих відносин у західній агроекономічній літературі / В. Л. Валентинов // Економіка АПК. – 2007. – № 12. – С. 35–43.
9. Валентинов В. Л. Регулювання міжгалузевих відносин як складова інституційного розвитку АПК / В. Л. Валентинов // Економіка АПК. – 2004. – № 11. – С. 48–50.
10. Пархомець М. К. Економічний механізм розвитку молокопродуктового підкомплексу АПК Західного регіону України / М. К. Пархомець. – Тернопіль: Економічна думка, Ерудит, 2001. – 328 с.
11. Крисальний А. В. Экономические взаимоотношения кооперирующихся хозяйств / А. В. Крисальний. – К.: Урожай, 1983. – 184 с.
12. Кушмаєва В. В. Формування економічних взаємовідносин в агропромислових корпораціях / В. В. Кушмаєва // Агросвіт. – 2008. – № 17. – С. 9–12.
13. Шпичак О. М. Проблеми ціноутворення АПК України в умовах формування ринкових відносин / О. М. Шпичак // Економіка АПК. – 1995. – № 10. – С. 25–28.
14. Коденська М. Ю. Організаційно-економічні аспекти розвитку господарств агропромислового типу / М. Ю. Коденська // Економіка АПК. – 1996. – № 6. – С. 34–40.
15. Варченко О. М. Удосконалення системи фінансово-економічних відносин у діяльності агропромислового виробництва в Україні / О. М. Варченко // Економіка і управління АПК. – 2009. – № 6. – С. 23–32.
16. Мостенська Т. Л. Економічний механізм функціонування молочної промисловості України : моногр. / Т. Л. Мостенська. – К.: УДУХТ, 2001. – 328 с.
17. Могильний О. Державне регулювання аграрного виробництва в період трансформації економіки / О. Могильний. – К., 2002. – 430 с.
18. Мазуренко О. В. Розвиток інтегрованих формувань в АПК / О. В. Мазуренко // Економіка АПК. – 2006. – № 3. – С. 89–93.

Сущность организационно-экономических отношений в молокопродуктовом подкомплексе АПК

Т.В. Божидарник

Обобщена экономическая сущность экономических отношений производственных связей между предприятиями молокопродуктового подкомплекса. Обоснованы составляющие механизма реализации и согласования экономических интересов предприятий по производству и переработке молока.

Ключевые слова: аграрный сектор, производственные связи, молокопродуктовый подкомплекс, организационно-экономические взаимоотношения.

Essence of organizational and economic relations in dairy agriculture

T. Bozhidarnik

Generalized economic substance of the economic relations of production links between enterprises of dairy production. Grounded components of the mechanism of implementation and coordination of economic interests of companies producing and processing milk.

Key words: agricultural sector, industrial communication, dairy production, organizational and economic relationship.

УДК 338.439.5.637.5

ШУСТ О.А., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ФУНКЦІОНУВАННЯ ТВАРИННИЦТВА УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ВИРІШЕННЯ

Розглянуто основні проблеми функціонування тваринницької галузі України. Здійснено оцінку ефективності державної підтримки виробництва продукції тваринництва.

Ключові слова: скотарство, ціна, державна підтримка.

Постановка проблеми. Успіх будь-якої реформи залежить від курсу, який вибрала країна. Україна вибрала курс європейської інтеграції, тобто принципи світового ринку та світових стандартів. А це означає, що тваринницька продукція, яку виробляють сільськогосподарські підприємства, повинна бути якісною, конкурентоспроможною і доступною для споживачів. Це у свою чергу передбачає проведення політики протекціонізму та захисту вітчизняного виробника від імпортової тваринницької продукції, впровадження інновацій і досягнень науково-технічного прогресу, забезпечення національної продовольчої безпеки, зростання зайнятості населення, нарощування конкурентних переваг підприємств і регіонів, в яких є перспективи ефективного розвитку тваринницької галузі. Водночас наслідки аграрної реформи не відповідають очікуваням. Крім

того, після вступу України до Світової організації торгівлі через вимоги, які висуває до своїх членів міжнародна економічна спільнота, можливості стимулювання сільського господарства суттєво обмежені.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різноманітними дослідженнями проблеми відродження тваринництва займалися і зробили вагомий внесок в її розвиток такі вчені: В. Андрійчук, В. Амбросов, П. Березівський, О. Біттер, В. Бойко, П. Гайдуцький, В. Галанець, О. Дадій, В. Дієсперов, П. Коваленко, Т. Ковальчук, І. Костирко, О. Мазуренко, В. Месель-Веселяк, Б. Пасхавер, В. Савчук, П. Саблук, І. Топіха, Г. Черевко, М. Хорунжий, В. Юрчишин та ін. Їхні наукові праці сприяли створенню міцного теоретико-методологічного фундаменту досліджуваного напрямку та розкриттю багатьох практичних аспектів.

Мета дослідження – проаналізувати сучасний стан функціонування тваринницької галузі та запропонувати шляхи виходу з кризової ситуації.

Результати досліджень та їх обговорення. Нині тваринницька галузь – найбільш проблемна в аграрному секторі. Є цілий комплекс питань і проблем, які накопичилися: скорочення поголів'я, цінкові диспропорції, розвиток селекції, наукове супроводження розвитку галузі тощо. Та найголовніша причина – низька купівельна спроможність нашого населення. Саме вона обмежує ємність внутрішнього ринку продукції тваринництва як найдорожчої частини в структурі харчування українців.

Для сільського господарства на сьогодні не є особливою проблемою виробити необхідну кількість тваринницької продукції, але відсутній попит, отже, немає інтересу у виробників. Товарність виробленого молока в Україні становить лише 40-50%. За існуючого дефіциту споживання відповідно до фізіологічних норм харчування, накопичення м'ясних ресурсів випереджає його реалізацію, особливо в м'ясному скотарстві та свинарстві.

Нині ціни на тваринницьку продукцію, в т.ч. і через високу собівартість її виробництва, практично досягають європейського рівня. Це природно, бо і ресурси, які використовують товаровиробники, мають європейський рівень цін (паливо, газ, техніка, добрива, засоби захисту рослин, насіння і т.д.). При цьому внутрішнє споживання цієї продукції не збільшується. Зовнішні ринки з багатьох причин для української тваринницької продукції теж практично закриті, тобто обмеження ємності внутрішнього ринку внаслідок низької купівельної спроможності населення, за великим рахунком, нині стало основним стримуючим фактором розвитку галузі тваринництва в країні. Адже покупець за високою ціною в ринкових умовах є основним інвестором будь-якої галузі.

Як свідчать дані органів статистики України, відбувається поступове відродження тваринницької галузі України (рис. 1).

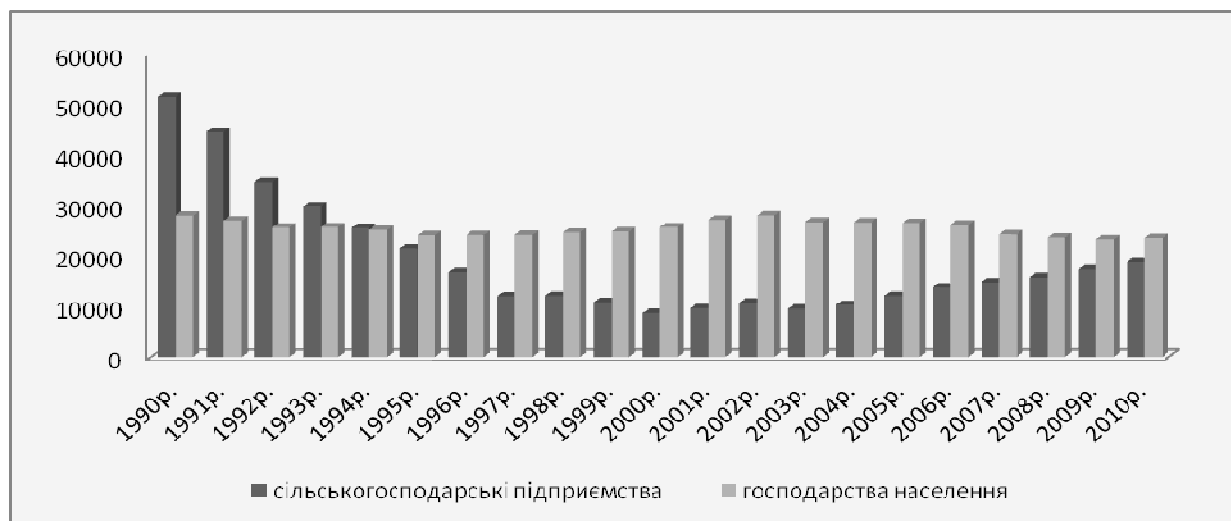

Рис. 1. Виробництво тваринницької продукції в господарствах різних форм господарювання (у порівняльних цінах 2005р.)*

*Розраховано за даними Держкомстату України

Проте, щоб досягнути рівня 1990 року, сільськогосподарським товаровиробникам і державі необхідно прикласти значних зусиль у відновленні ресурсного потенціалу тваринницької галузі,

в першу чергу, будівництва та реконструкції тваринницьких приміщень, відновленні чисельності основного стада тощо. Але найголовніше, створити сприятливий клімат для залучення інвестицій в галузі тваринництва, які характеризуються тривалим періодом окупності інвестованих коштів – м'ясне і молочне скотарство, свинарство. Економічна і політична нестабільність у країні відштовхувала потенційних інвесторів від вкладання коштів у розвиток скотарства та свинарства, де термін окупності фінансових вкладень становить більше ніж 3 роки. Прикладом для наслідування є відкриття свиновідгодівельного комплексу на 30 тис. голів свиней в Згурівському районі Київської області та вдала реалізація інвестиційного проекту з виробництва молока в «Українській молочній компанії». Певною мірою це є першою ознакою ефективності державної політики стосовно тваринницької галузі. В цьому випадку доречно згадати Дж. Генбрита, який відзначав: «Капіталізм не вижил би, если государство не сгладило бы его зазубренные края» [1, с.56].

На початок січня 2011 р. населенням утримувалось 67,8% загальної чисельності великої рогатої худоби (на 1 січня 2010 р. – 66,3%), у т.ч. корів – 78,0% (77,9%), свиней – 54,9% (56,3%), овець і кіз – 83,7% (82,8%), птиці всіх видів – 45,7% (47,6%) (табл. 1).

Таблиця 1 – Чисельність худоби та птиці в господарствах різних форм господарювання України

Показники	Усі категорії господарств			Сільськогосподарські підприємства			Господарства населення		
	Роки								
	2011	2011 до 2010 рр.		2011	2011 до 2010 рр.		2011	2011 до 2010 рр.	
		+,-	у %		+,-	у %		+,-	у %
ВРХ	4739,5	-87,2	98,2	1527,9	-99,2	93,9	3211,6	12,0	100,4
У т.ч. корови	2677,0	-59,5	97,8	15,2	-15,2	97,5	2087,6	-44,3	97,9
Свині	8039,6	463	106,1	3622,5	314,6	109,5	4417,1	148,4	103,4
Вівці та кози	1815,6	-16,9	99,1	296,6	-19,3	93,9	1519	2,4	100,2
Птиця	202084	10637	105,6	109728	9373	109,3	92356	1264	101,4

Як свідчать дані таблиці 1, найбільша кількість корів сконцентрована в господарствах населення – майже 77,9%. Чисельність поголів'я корів у господарствах селян як лакмусовий папір відображає стан розвитку економіки країни в цілому та сільського господарства зокрема.

Нині для більшості сільських домогосподарств корова є чи не єдиним джерелом грошових коштів і продуктів харчування. При цьому необхідно відзначити, що значна частина виробленого молока в господарствах населення використовується для власного споживання і на забезпечення потреб членів міських домогосподарств, використовуючи неформальні зв'язки. Саме страх перед голодом став причиною багатьох особливостей технічної, соціальної і етичної організації сільського товариства. Скотт метафорично пояснює економічну ситуацію більшості традиційних суспільств до другої половини ХХ століття: «...є райони, в яких положення сільського населення нагадує положення людини, що весь час стоїть по шию у воді, коли легкої хвилі досить, щоб вона захлинулася. У такій ситуації селянин понад усе прагне уникнути ризику; при цьому підприємницький азарт, спроби політичної організації відходять у традиційних співтовариствах на другий план. Принцип «головне – вижити» превалює абсолютно» [2, с.12]. Дивні, на перший погляд, події в сільському житті виявляються продуманими формами елементарного соціально-економічного перестраховання. Розглядаючи це, Скотт посилається на класичне твердження Карла Полані: «Відсутність загрози індивідуального голоду в певному значенні робить архаїчне суспільство гуманнішим порівняно з ринковою економікою, але в той же час економічно менш ефективним» [3, с.36].

Основними причинами зниження поголів'я ВРХ у сільськогосподарських підприємствах є збитковість його виробництва, незабезпеченість робочої сили, а найголовніше – це відсутність чіткої, виваженої політики щодо розвитку тваринництва в Україні. У галузі тваринництва, як і в попередньому році, було рентабельним виробництво молока і яєць. Порівняно з 2009 р. прибутковість молока помітно підвищилася – з 1,4 до 17,7%, прибутковість яєць – з 13,1 до 19,0%. Проте рентабельність вирощування свиней на м'ясо знизилася з плюс 12,1% у 2009 р. до мінус 7,5% у 2010 р.

У 2010 р. відчутно зменшилася збитковість виробництва птиці на м'ясо, яка становила мінус 0,5% проти мінус 22,5% у 2009 р. Поряд з цим, ще більш збитковим стало виробництво м'яса великої рогатої худоби (мінус 35,9% проти мінус 32,9%) та вовни (мінус 83,0% проти мінус 79,4%).

У цілому від діяльності в галузі тваринництва підприємствами отримано 1413,7 млн грн прибутку, а загальний рівень рентабельності становив 8,0% (у 2009 р. відповідно – 785,7 млн грн і 5,5%).

На думку Шпичака О. М., серед основних причин зменшення поголів'я молодняку ВРХ в особистих селянських господарствах можна виділити такі [4, с. 87]:

1. Вік жителів села. На сьогодні в сільській місцевості проживають в основному люди похилого віку, які не мають можливості утримувати молодняк ВРХ.
2. Збитковість вирощування молодняку ВРХ.
3. Відсутність кормів, приміщень, молодняку для відгодівлі і т.п.
4. Диспаритет цін. Раніше утримувати худобу в підсобних господарствах селянам було вигідно – за доступну ціну можна було придбати комбікорми для вирощування молодняку.

Як свідчать статистичні дані, у виробництві м'яса та яєць намітилась позитивна тенденція росту в 2010 р. в порівнянні з 2009 р. (табл. 2).

Таблиця 2 – Виробництво тваринницької продукції в господарствах різних форм господарювання

Показники	Усі категорії господарств		Сільськогосподарські підприємства		Господарства населення		Частка господарств населення у загальному виробництві	
	2010 р.	2010 р. у % до 2009 р.	2010 р.	2010 р. у % до 2009 р.	2010 р.	2010 р. у % до 2009 р.	2010 р.	2010 р. у % до 2009 р.
М'ясо (реалізація худоби та птиці у живій вазі), тис. т.	2922,5	106,7	1533,3	109,7	1389,2	103,7	47,5	48,9
Молоко, тис. т	11254,1	96,9	2218,0	99,2	9036,1	96,4	80,3	80,7
Яйця, млн шт.	16964,7	106,6	10171,0	109,9	6793,7	102,2	40,0	41,8
Вовна, т	4187	101,8	703	83,7	3484	106,5	83,2	79,6

У 2010 р. в аграрних підприємствах (крім малих) обсяг вирощування худоби та птиці порівняно з 2009 р. збільшився на 10,0% (на 150 тис. т), у т.ч. свиней – на 19,0%, птиці – на 10,6%; вирощування великої рогатої худоби зменшилося на 8,9% (табл. 2). Проте, на відміну від минулих років, основним видом м'ясної продукції, яку реалізують сільськогосподарські підприємства, є птиця. У структурі реалізації худоби та птиці на забій сільськогосподарськими підприємствами (крім малих) частка птиці всіх видів становила 65,4% (у 2009 р. – 66,2%), у т.ч. бройлерів – 95,3% (95,4%); великої рогатої худоби – 11,6% (13,7%), свиней – 22,8% (19,8%).

Позитивна ситуація у виробництві м'яса птиці не вирішує проблему забезпечення сировиною м'ясопереробних підприємств, оскільки м'ясо деяких видів птиці за своїми органолептичними властивостями не придатне для виготовлення ковбасних та м'ясних виробів.

В аграрних підприємствах відношення загального обсягу вирощування худоби та птиці до реалізації тварин на забій у 2010 р. становило 108,2% (у 2009 р. – 107,8%).

Нині залишається критична ситуація з виробництвом молока, що була зумовлена двома факторами: скороченням поголів'я корів та низькою продуктивністю. У 2010 р. порівняно з 2009 р. через скорочення поголів'я корів загальне виробництво молока зменшилося на 3,1%, у т.ч. в аграрних підприємствах – на 0,8%, у господарствах населення – на 3,6%. Середній надій молока від однієї корови в сільськогосподарських підприємствах (крім малих) зріс на 74 кг (на 1,9%) і становив 4000 кг. У господарствах населення, за розрахунками, середній надій молока на одну корову порівняно з 2009 р. збільшився на 10 кг (на 0,2%) і склав 4217 кг. При цьому необхідно відзначити, що вітчизняний показник продуктивності молочного стада в декілька разів нижчий від загальноєвропейського, який в середньому становить 8000 – 9000 кг на фуражну корову.

Нехарактерною рисою для аграрного сектору країни з ринковою економікою, якою є Україна, є те, що основний товаровиробник молока – це особисті селянські господарства. При цьому темпи падіння обсягів виробництва молока в ОСГ дещо вищі ніж в сільськогосподарських підприємствах (табл. 2).

На основі Закону України "Про безпечність та якість харчових продуктів", який набув чинності із 26.10.2005 р., забороняється з 01.01.2010 р. реалізовувати на роздрібних продовольчих ринках необроблене молоко та сир домашнього виробництва, тобто відбувається монополізація ринку молока і молокопродуктів переробними підприємствами. Навіть у високорозвинених країнах власники "хобі-ферм" (аналог нашого особистого селянського господарства) мають можливість реалізувати лишки виробленої продукції, пройшовши попередньо контроль якості.

Введення мораторію на продаж молока та молокопродуктів на роздрібних продовольчих ринках – це вимога продовольчої безпеки країни. Особисті селянські господарства на сьогодні є основними товаровиробниками молока. Так, через систему роздрібних продовольчих ринків у 2008 році було реалізовано 12,7% одержаного молока. До того ж, селянське молоко і молокопродукти, які скуповують торгово-посередницькі структури, також реалізуються на ринках, а питома вага по цьому каналу становить 13,3%. Також слід вказати, що вся, без винятку, молокопродукція, яка призначена до реалізації через систему продовольчих ринків, без попереднього лабораторного дослідження до продажу не допускається. При цьому необхідно мати ветеринарний паспорт на корову з відмітками про здійснені щеплення і результатами лабораторних досліджень на лейкоз та інші захворювання. У випадку незастосування мораторію на введення в дію положень Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів», набрала б обертів стихійна торгівля з непередбачуваними наслідками для здоров'я громадян – потенційних споживачів молокопродуктів. Це по-перше. По-друге, більшість сільських жителів залишилися б без єдиного каналу надходження грошових коштів до сімейного бюджету. По-третє, Україна стала б повністю залежною від імпорту молока та молокопродуктів. Прикладом такого є сумнозвісні події в колишній соціалістичній Болгарії.

На наше переконання, мораторій на заборону продажу молока та молокопродуктів тривалістю 5 років у перспективі дасть можливість селянам вижити в умовах економічної кризи та безробіття на селі. Крім того, з'являється можливість частково задовольнити потребу в молоці та молокопродуктах населення вітчизняним молоком, та хоча б частково забезпечити сировиною вітчизняні молокопереробні підприємства, що є проблемою продовольчої і економічної безпеки.

У цьому випадку приватні товаровиробники молока, за спортивною термінологією, приймають на себе удар економічної кризи та наслідки невважених дій колишніх та теперішніх очільників держави.

Висновки. Утримання 1–2 корів, 2-3-х свиней у домашньому господарстві з метою товарного виробництва тваринницької продукції є малоперспективним. Як показує світовий досвід, майбутнє за великими спеціалізованими фермами, де виробництво базується на повноцінній годівлі, маловитратних технологіях і ефективному використанні генетичного потенціалу худоби. Тому одним із завдань у збільшенні продуктивності корів та ефективності виробництва молока має стати концентрація і підвищення рівня спеціалізації його виробництва. Крім суто економічних переваг, це дозволяє вирішити проблеми якості молока, а також екологічні проблеми, пов'язані зі зберіганням та використанням гною.

Основним кроком виходу із критичної ситуації є ефективна державна підтримка товаровиробників тваринницької продукції всіх форм господарювання.

У період переходу від планової економіки до ринкової, більшість вчених-економістів вважали, що регулювати процес розвитку сільського господарства та тваринництва буде «невидима рука ринку». Проте, лише з часом визнано таке припущення помилковим, коли проблема забезпечення тваринницькою продукцією стала загрозою продовольчої безпеки країни. М.Г. Чернишевський відзначав ще в 19 ст.: «Если бы экономисты отсталой школы понимали неизбежность влияния государства на экономические отношения, они, вероятно, вместо пустых толков об утопической системе невмешательства занялись бы определением истинно полезных предметов и действительно разумных границ для неизбежного вмешательства» [5, с.123].

Так, у Держбюджеті-2011 Мінагропрод пропонує збільшити раніше діючі виплати на голову корови – з 600-1500 до 600-1900 грн. Нововведенням цього року буде компенсація на поголів'я телиць в розмірі до 7 грн за 1 кг живої ваги.

У 2011 р. підтримку в розмірі 1 грн за кг отримують виробники продукції свинарства, а виробникам яловичини платитимуть 1,5 грн за кг. За закупівлю населенням установки індивідуального доїння міністерство ініціює доплату в розмірі 5 тис. грн за одиницю такої техніки. У цілому на 2011 р. на бюджетну тваринницьку дотацію та державну підтримку виробництва продукції рослинництва виділено 100 млн грн. Більше 3 млрд грн. акумульованого ПДВ отримують тваринники як дотацію на молоко – по 30-35 копійок за 1 літр у перерахунку на базисну жирність.

Якщо грошова підтримка потрапить до тваринників негайно, а не наприкінці року, коли в бюджеті накопичиться певна сума коштів, Мінагропрод може розраховувати на позитивний ефект. В іншому випадку тенденції, що намітилися у галузі, не зупинити. З початку року в Україні ні стало зменшуватися не тільки поголів'я ВРХ, а свиней, і незабаром можуть почати скорочення

виробництва птиці. Причина – низька купівельна спроможність населення – кінцевого споживача, який не в змозі компенсувати виробникам і переробникам їхні витрати. Так, ціна свиней в живій вазі свиней становить 10 грн за 1 кг, тоді як ще два-три місяці тому закупівельна вартість 1 кг свинини доходила до 14-15 грн. Щоб мати рентабельність 20% і припинити забій свиней, закупівельна ціна повинна бути не нижча ніж 20 грн за 1 кг.

У ситуації високої ціни, високої собівартості та низької купівельної спроможності населення необхідно надавати дотації не лише агровиробникам, а й покупцям. У США ще в період "Великої депресії" (30-ті роки минулого століття) був заснований фонд у розмірі 50 млрд доларів США для підтримки бідних верств населення в їх продовольчому забезпеченні. Цей фонд працює і нині. При цьому гарантована закупівля у сільгоспвиробників їхньої продукції і стала однією з головних форм державної підтримки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дж. Кеннет Гэлбрейт. Капитализм, социализм, сосуществование: [Пер. с рус.] / Станислав Меньшиков. – Вильнюс Минтис, 1990 – 198 с.
2. Scott J. C. The moral economy of the peasant: rebellion and subsistence in southeast Asia. Yale University Press, New Haven and London, 1976 – 237 p.
3. Полань К. Саморегулирующийся рынок и фиктивные товары: труд, земля и деньги / К. Полань // THESIS, 1993. – Т. 1. – Вып. 2. – С. 36.
4. Шпичак О. М. Реалізація продукції особистими селянськими господарствами – витрати, ціни, ефективність / О. М. Шпичак, І. В. Свиноус – К.: ІАЕ, 2008. – 320 с.
5. Чернышевский Н. Г. Что делать? / Н. Г. Чернышевский. – М.: Наука, 1975 – 872 с.

Функционирование животноводства Украины: современное состояние и проблемы решения

Е.А. Шуст

Рассматриваются основные проблемы функционирования животноводческой отрасли Украины. Осуществлена оценка эффективности государственной поддержки производства продукции животноводства.

Ключевые слова: скотоводство, цена, государственная поддержка.

Functioning of stock-raising of Ukraine: modern state and problems of decision

O. Shust

The main problems of livestock industry in Ukraine. Evaluation of effectiveness of public support livestock production.

Key words: cattle breeding, price, state support.

УДК 339.138:378.14

ХОМЕНКО О.М., аспірант

Науковий керівник – **ДАНИЛЕНКО А.С.**, д-р екон. наук, чл.-кор. НААНУ

Білоцерківський національний аграрний університет

ІНСТРУМЕНТИ ТА МЕТОДИ МАРКЕТИНГОВОГО ПОЗИЦІЮВАННЯ ВИЩИХ ОСВІТНІХ УСТАНОВ

У статті охарактеризовано методи маркетингового позиціювання освітніх установ. Сформовано інструменти маркетингового позиціювання вищих навчальних закладів для підвищення ефективності їх функціонування на ринку освітніх послуг.

Ключові слова: маркетингове позиціювання, вищі освітні установи, ринок освітніх послуг.

Постановка проблеми. Для вивчення сутності поняття «маркетингове позиціювання» доцільним є вивчення практичного аспекту його реалізації, зокрема аналізу основних методів позиціювання, їх ключових особливостей та основних сфер його застосування. У ході визначення сукупності методів, які використовуються у процесі маркетингового позиціювання різних продуктів або організацій, необхідно орієнтуватися на основний принцип позиціювання. Він полягає в тому, що кожен продукт має не просто відрізнятися від конкуруючих, а бути унікальним, неповторним, причому його унікальність повинна бути привабливою для потенційних покупців. Відмітимо, що вибір напрямку освіти, як і вибір конкретного навчального закладу для одержання освітніх послуг, слід обґрунтувати раціональною поведінкою та мати емоційне підґрунтя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню питань становлення та розвитку маркетингу освітніх послуг присвячені праці Л. Балабанової [1], М. Вачевського [2], Т. Лук'янець